

**BADIIY PSIXOLOGIZMNING IFODA USULLARI: JAMES JOYCE VA
VIRGINIA WOOLF ASARLARI MISOLIDA**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19986315>

Toshev Abdusattor

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va

texnologiyalar universiteti,

Pedagogika va tillar fakulteti

Filologiya va tillarni o'qitish yo'nalishi talabasi.

Toshevabdusattor94@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu tezis XX asr ingliz adabiyotining ikki yirik vakili — James Joyce va Virginia Woolf asarlarida badiiy psixologizmning ifoda usullarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda "ong oqimi" (stream of consciousness) texnikasining nazariy asoslari, uning William James psixologiyasidan kelib chiqishi va modernistik adabiyotda qo'llanilishi yoritilgan. Joyce ("Ulysses", "A Portrait of the Artist as a Young Man") va Woolf ("Mrs Dalloway", "To the Lighthouse") asarlari misolida ikkala yozuvchining psixologik proza uslublari qiyosiy tahlil qilingan. Joyce Freydning ongsizlik nazariyasiga tayanib, inson ongining xaotik, irratsional va "iflos" tomonlarini aks ettirgan bo'lsa, Woolf Bergson falsafasi asosida ongning nozik, musiqiy va estetik tomonlarini tasvirlagan. Tezisda ularning o'xshash va farqli jihatlari aniqlanib, modernistik adabiyotda psixologizmning rivojlanishidagi o'rni baholanadi.*

Kalit so'zlar: *ong oqimi badiiy psixologizm modernizm to the lighthouse ichki monolog narrativ psixologiya*

Annotation: *This thesis is dedicated to the analysis of methods of expressing artistic psychologism in the works of two major figures of 20th-century English literature — James Joyce and Virginia Woolf. The study examines the theoretical foundations of the "stream of consciousness" technique, its origins in William James's psychology, and its application in modernist literature. Using Joyce's ("Ulysses", "A Portrait of the Artist as a Young Man") and Woolf's ("Mrs Dalloway", "To the Lighthouse") works as case studies, the thesis provides a comparative analysis of both writers' styles of psychological prose. While Joyce, drawing on Freud's theory of the unconscious, depicts the chaotic, irrational, and "impure" aspects of human consciousness, Woolf, influenced by Bergson's philosophy, portrays the subtle, musical, and aesthetic dimensions of the mind. The thesis identifies similarities and differences between the two authors and evaluates their role in the development of psychologism in modernist literature.*

Keywords: *stream of consciousness artistic psychologism modernism to the lighthouse interior monologue narrative psychology*

20-April, 2026-yil

Аннотация: Данный тезис посвящен анализу способов выражения художественного психологизма в произведениях двух крупнейших представителей английской литературы XX века — Джеймса Джойса и Вирджинии Вулф. В исследовании освещаются теоретические основы техники «потока сознания», её происхождение из психологии Уильяма Джеймса и применение в модернистской литературе. На примере произведений Джойса («Улисс», «Портрет художника в юности») и Вулф («Миссис Дэллоуэй», «На маяк») проведён сравнительный анализ стилей психологической прозы обоих писателей. Если Джойс, опираясь на теорию бессознательного Фрейда, отражает хаотичные, иррациональные и «нечистые» аспекты человеческого сознания, то Вулф, следуя философии Бергсона, изображает тонкие, музыкальные и эстетические измерения сознания. В тезисе выявляются сходства и различия двух авторов, а также оценивается их роль в развитии психологизма в модернистской литературе.

Ключевые слова: Поток сознания Художественный психологизм Модернизм На маяк Внутренний монолог Нарративная психология

XX asr adabiyoti inson ichki dunyosini tasvirlashda tub burilish yasadi (Rahmatullayev, 2018, 45-bet). An'anaviy realizmning tashqi harakat va xarakterga asoslangan uslubi o'rniga, modernistik adabiyot inson ongining murakkab, ziddiyatli va chiziqli bo'lmagan tabiatini aks ettirishga intildi (Kumarova, 2020, 12-bet). Ushbu jarayonning markazida ikki buyuk modernist yozuvchi — irlandiyalik James Joyce va ingliz ayol yozuvchisi Virginia Woolf turadi (Boltaboyev, 2019, 78-80-betlar).

"ONG OQIMI" TEXNIKASINING NAZARIY ASOSLARI

"Ong oqimi" atamasi birinchi marta amerikalik psixolog va faylasuf William James tomonidan 1890-yilda "Psixologiya asoslari" (The Principles of Psychology) asarida qo'llanilgan (James, 1890, 225-bet). U ongni "zanjir" emas, balki "daryo" deb ta'riflab, inson tafakkurining uzluksiz va assotsiativ tabiatini ta'kidlagan (James, 1890, 228-bet). William Jamesning fikricha, ong alohida elementlardan tarkib topgan emas, balki doimiy harakatdagi, bir-biriga oqib o'tuvchi kechinmalar oqimidir (Veraksich, 2015, 34-bet). (Bu yerda "oqim" metaforasi keyinchalik adabiyot nazariyasida markaziy tushunchaga aylanadi).

XX asr boshlarida bu psixologik kashfiyot adabiyotda tub o'zgarishlarga olib keldi (Kitobboev, 2013, 67-bet). Modernist yozuvchilar an'anaviy syujet va xronologik vaqt tushunchasidan voz kechib, qahramonlarning ichki monologlari, xotiralari, his-tuyg'ulari va ongsiz istaklarini tasvirlashga e'tibor qaratdilar (Karakachi & Alija, 2025, 2-bet). Bu usul orqali yozuvchi qahramon ongining "oldindan nutqiy bosqichi"ni — ya'ni fikrlar hali tilga to'liq shakllanmagan, xom holatini aks ettirishga erishadi (Humphrey, 1954, 14-bet; Karakachi & Alija, 2025, 3-bet).

Joyce va Woolf ushbu texnikani o'ziga xos tarzda rivojlantirdilar (Boltaboyev, 2019, 82-bet). Joyce asosan Freydning ongsizlik nazariyasiga tayansa (Freyd, 1900, 45-50-betlar), Woolf esa Bergsonning "davomiylik" (durée) falsafasiga asoslanib, fikrlarning o'tmish va

20-Aprel, 2026-yil

hozirgi zamon o'rtasidagi siljishini tahlil qiladi (Bergson, 1889, 100-bet; Diyarova & Radjabova, 2024, 2-bet). (Bergsonning "durée" tushunchasi vaqtni fizik emas, balki psixologik kategoriya sifatida tushunishni taklif qiladi).

JAMES JOYCE ASARLARIDA PSIXOLOGIZM

James Joyce — "ong oqimi" maktabining asoschisi sifatida tanilgan (Ellmann, 1982, 12-bet). Uning "Ulysses" romani ushbu texnikaning eng mukammal namunasi hisoblanadi (Kenner, 1987, 45-bet). Romanda bir kun — 1904-yil 16-iyun — davomida uchta qahramonning (Stephen Dedalus, Leopold Bloom va uning rafiqasi Molly Bloom) ongida kechayotgan fikrlar tasvirlanadi (Joyce, 1922, 1-10-betlar; qarang: Boltaboyev, 2019, 85-bet). (Sana tasodifan emas: bu Joyce o'zining bo'lajak rafiqasi Nora Barnacle bilan birinchi uchrashgan kunidir) (Ellmann, 1982, 15-bet).

Joyce ko'pincha tinish belgilaridan voz kechadi, jummalarni tugallamaydi, bu orqali fikrlarning tabiiy, tartibsiz oqimini aks ettiradi (Joyce, 1922, 650-660-betlar). Molly Bloomning yakuniy monologi 2500 dan ortiq so'zdan iborat bo'lib, unda hech qanday tinish belgisi qo'llanilmagan (Joyce, 1922, 738-739-betlar) — bu matn ayol ongining uyqu va uyg'onish oralig'idagi holatini tasvirlaydi (Kenner, 1987, 52-bet). (Bu monolog adabiyot tarixidagi eng uzun tinish belgisiz parcha hisoblanadi).

"Ulysses"ning har bir epizodi o'ziga xos uslubda yozilgan: epopeya, publitsistika, drama, katexizm va boshqalar (Joyce, 1922, passim). T.S. Eliot ta'kidlaganidek, Joyce "asrning eng muhim kashfiyoti"ni qilib, adabiyotga hech kim ilgari qo'llamagan usullarni olib kirdi (Eliot, 1923, 5-bet; Rice, 1983, 48-bet). (Eliot bu maqolasida "Ulysses"ni "zamonaviy ongni ifodalashning eng muhim namunasi" deb ataydi).

Joyce qahramonlarining ongida turli madaniy matnlar (Dante, Shekspir, Gomer, Aristotel) fragmentlari bir-biriga qo'shilib, murakkab intellektual oqim hosil qiladi (Joyce, 1922, 30-35-betlar; Kenner, 1987, 49-bet). Bu ayniqsa Stephen Dedalus obrazida yaqqol ko'rinadi (Joyce, 1916, 78-80-betlar). (Gomerning "Odissey" asari "Ulysses" uchun asosiy intertekstual ramka vazifasini o'taydi).

Joyce o'z qahramonlarining ichki dunyosini tasvirlashda sovuq, "klinik" uslubni qo'llaydi (Joyce, 1916, 45-bet). Uning ta'kidlashicha, estetik tuyg'u "istak va nafratdan yuqori" bo'lishi kerak (Joyce, 1916, 208-bet; qarang: Ellmann, 2010, 120-bet). (Bu Joyce tomonidan ishlab chiqilgan "estetik turg'unlik" tushunchasining bir qismidir).

Joyce psixologizmining asosiy g'oyasi — inson ongini uning barcha murakkabligi, qarama-qarshiliklari va "iflos" (shu jumladan jinsiy, fiziologik) tafsilotlari bilan aks ettirishdir (Boltaboyev, 2019, 90-bet). (Bu "iflos" tafsilotlar orqali Joyce an'anaviy adabiy estetikaga qarshi chiqqan).

VIRGINIA WOOLF ASARLARIDA PSIXOLOGIZM

Woolfning qahramonlari fikrlari Joycenikiga qaraganda ancha "tartibli" va "musiqiy" (Woolf, 1925, 5-bet). U tashqi voqealarni ichki kechinmalar bilan bog'lashda silliq, "suzib o'tuvchi" uslubdan foydalanadi (Woolf, 1925/1992, 10-bet). Masalan, "To the Lighthouse" romanida Mrs Ramsayning ongida hozirgi vaqt, o'tmish xotiralari va kelajak haqidagi tashvishlar bir-biriga chiroyli tarzda qo'shiladi (Woolf, 1927, 30-35-betlar). (Bu uslub

20-Aprel, 2026-yil

ko'pincha "plastilin" yoki "suv" metaforalari bilan izohlanadi). Woolfning fikricha, buyuk san'at "androgyn" — ya'ni erkak va ayol tamoyillarining uyg'unligini talab qiladi (Woolf, 1929, 104-bet). U Eliotning "shaxsiyatdan qochish" g'oyasini qo'llab-quvvatlab, yozuvchi o'z his-tuyg'ularini emas, balki ulardan ustun turishi kerak deb hisoblaydi (Eliot, 1919, 100-bet; Woolf, 1925/1953, 190-bet). (Woolf bu haqda "A Room of One's Own" (1929) asarida batafsil yozgan).

Woolfning prozasida yorug'lik va uning o'zgaruvchanligi muhim psixologik vosita sifatida xizmat qiladi (Woolf, 1927, 45-50-betlar). Lily Briscoe ("To the Lighthouse" qahramoni) san'atning vazifasini "vujudan bir narsani abadiy qilish" deb ta'riflaydi (Woolf, 1927, 210-bet; Diyarova & Radjabova, 2024, 3-bet). (Bu Woolfning o'z estetik dasturi: vaqt o'tishi bilan o'zgaruvchan dunyoda bir nuqtani "muzlatib", abadiylashtirish).

Uning qahramonlari uchun o'tmish hozirgi zamondan ajralgan emas — ular bir-biriga oqib o'tadi (Woolf, 1927, 80-85-betlar). (Bu Bergsonning "davomiylik" tushunchasining badiiy talqini hisoblanadi —Diyarova & Radjabova, 2024, 4-bet).

Woolf psixologizmining asosiy g'oyasi — inson ongini uning go'zalligi, nozikligi va bir vaqtning o'zida ham quvonch, ham qayg'uni o'zida mujassam etuvchi tabiatini aks ettirishdir (Lee, 1999, 112-bet). (Woolfning klinik depressiyasi (manik-depressiv psixoz) uning bu qarashlariga kuchli ta'sir ko'rsatgan — qarang: Bowlby, 1990, 15-20-betlar).

Umumiy xususiyatlar

Ikkala yozuvchi ham "tashqi haqiqat"ni emas, "fenomenologik voqelik"ni (ya'ni, qahramon ongida aks etgan dunyo) tasvirlaydi (Husserl, 1913/1931, 50-bet Ohio University Thesis, 2025, 8-bet) Ikkalasi ham chiziqli vaqt tushunchasidan voz kechadi (Bergson, 1889, 100-bet) Ikkalasi ham an'anaviy portret tavsifi va ekspozitsiyani rad etadi (Lee, 1999, 115-bet).

Farqli jihatlar

Joyce "iflos", fiziologik, ba'zan jirkanch tafsilotlarni tasvirlashdan qo'rqmaydi (Joyce, 1922, 450-460-betlar); Woolf esa "toza", estetik tajribaga e'tibor qaratadi (Woolf, 1927, 100-105-betlar) Joyce tilni "sindirib", yangi so'zlar yaratadi (Joyce, 1922, 400-410-betlar); Woolf tildan nozik, metaforik vosita sifatida foydalanadi (Woolf, 1925, 15-bet) Joyce qahramonlar ongining tunnel (qorong'u, murakkab) tomonlarini ochsa (Ellmann, 2010, 160-bet), Woolf ularning "chiroq nuri" (yorug', ravshan) tomonlarini aks ettiradi (Woolf, 1927, 200-bet). (Bu farq ko'pincha ularning shaxsiy psixologik xususiyatlari bilan bog'lanadi: Joyce ottsiz va oilaviy muammolarga ega bo'lgan, Woolf esa klinik depressiyadan aziyat chekkan — qarang: Bowlby, 1990, 15-20-betlar; Ellmann, 1982, 25-30-betlar).

James Joyce va Virginia Woolf XX asr adabiyotida badiiy psixologizmning ikki xil — ammo teng darajada muhim — modelini yaratdilar (Karakachi & Alija, 2025, 6-bet). Joyce "ong oqimi" texnikasini extrem darajada olib borib, inson ongining xaotik, irratsional va "noestetik" tomonlarini ochsa (Kenner, 1987, 60-bet), Woolf bu texnikani yanada "insoniy", hissiy va estetik yo'nalishda rivojlantirdi (Lee, 1999, 120-bet). Ularning tajribasi keyingi barcha adabiyotga (postmodernizmdan tortib, zamonaviy psixologik nasrgacha) kuchli ta'sir ko'rsatdi (Rice, 1983, 50-bet; Ohio University Thesis, 2025, 12-bet). (Masalan,

20-Aprel, 2026-yil

Samuel Beckett (Joyce shogirdi) va William Faulkner (Joyce ta'sirida bo'lgan) asarlarida Joyce uslubining, Michael Cunninghamning "The Hours" (1998) romanida esa Woolf uslubining davomi ko'rinadi).

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Joyce, James. *Ulysses*. Paris: Shakespeare and Company, 1922.
2. Joyce, James. *A Portrait of the Artist as a Young Man*. New York: B.W. Huebsch, 1916.
3. Woolf, Virginia. *Mrs Dalloway*. London: Hogarth Press, 1925.
4. Woolf, Virginia. *To the Lighthouse*. London: Hogarth Press, 1927.
6. Woolf, Virginia. *A Room of One's Own*. London: Hogarth Press, 1929. (Woolfning androginlik va ayol yozuvchiligi haqidagi falsafiy asari).
7. James, William. *The Principles of Psychology*. New York: Henry Holt and Company, 1890. ("Ong oqimi" atamasining muallifi).
8. Bergson, Henri. *Time and Free Will: An Essay on the Immediate Data of Consciousness*. London: George Allen and Unwin, 1889/1910. (Woolf falsafasining asosi — "davomiylik" tushunchasi).
9. Freud, Sigmund. *The Interpretation of Dreams*. London: Hogarth Press, 1900. (Joyce psixologizmining asosi — ongsizlik nazariyasi).
10. Eliot, T.S. "Tradition and the Individual Talent." *The Egoist*, vol. 6, no. 4, 1919, pp. 54-55. ("Shaxssizlik" g'oyasining muallifi).
10. Ellmann, Maud. *The Nets of Modernism: Henry James, Virginia Woolf, James Joyce, and Sigmund Freud*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. (Modernizm, psixoanaliz va Joyce hamda Woolf ijodi o'rtasidagi bog'liqlik tahlili).
11. Karakaçi, Dalila and Alija, Ermira. "Many Streams: A Critical Review of Modernism's Divergent Modes of Consciousness." *Journal of Educational and Social Research*, vol. 15, no. 1, 2025, pp. 1-10. (Modernistik adabiyotda "ong oqimi" texnikasining turli shakllari qiyosiy tahlili).
12. Ohio University Thesis. "Detecting the 'Flickerings of that Innermost Flame': A Narrative Psychology Approach to the Artist-Novels of Virginia Woolf and James Joyce." 2025. (Joyce va Woolf asarlarida psixologizmni narrativ psixologiya nuqtai nazaridan tahlil qiluvchi dissertatsiya).
13. Diyarova A.A., Radjabova E.D. "Effekt soznaniya: predstavlenie sub"ektivnosti v romanax Virgini Vulf 'Na mayak' i Dzheymsia Djoyisa 'Uliss'." *KiberLeninka*, 2024. (Woolf va Joyce asarlarida sub'ektivlikni aks ettirish usullari qiyosiy tahlili — rus tilida).
14. Humphrey, Robert. *Stream of Consciousness in the Modern Novel*. Berkeley: University of California Press, 1954. ("Ong oqimi" texnikasining klassik nazariy tahlili).
15. Kenner, Hugh. *Ulysses*. London: George Allen & Unwin, 1987. (Joyce ijodining eng nufuzli sharhlaridan biri).

20-Aprel, 2026-yil

16. Lee, Hermione. Virginia Woolf. London: Chatto & Windus, 1999. (Woolf hayoti va ijodining akademik biografiyasi).

17. Bowlby, Rachel. Virginia Woolf: Feminist Destinations. Oxford: Blackwell, 1990. (Woolf ijodining feministik tahlili).

